

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ FORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY OF EDUCATION ACQUIRES

У сучасних умовах сьогодення аналіз ідентифікаційних процесів та національної самосвідомості набуває особливої важливості та актуальності. Віра у найближчу перемогу України, переосмислення історичних фактів та досягнень українського народу у сферах освіти, науки й культури, спонукають до вивчення процесів формування національної ідентичності молодого покоління громадян України як одного із факторів збереження цілісності держави та її зміцнення. У науковому дискурсі проблема ідентичності представлена як міждисциплінарна, оскільки її вивчають майже у всіх галузях суспільних та гуманітарних наук. Філософи, психологи, соціологи, історики, культурологи, педагоги, політологи – усі вони присвячують увагу цій проблемі. Кожна з галузей має свої теоретико-методологічні засади та власну специфіку в розгляді питань ідентичності. Важливим аспектом формування національної ідентичності українського суспільства, зокрема серед молоді, є піднесення престижу та ролі української мови. Отже, швидкі зміни сучасного глобалізованого світу роблять актуальними та загострюють проблему формування національної ідентичності молодих українських громадян у всіх аспектах соціокультурного життя (мова, ментальність, світогляд, норми поведінки, соціокультурні цінності). Для ефективного формування національної та національно-культурної ідентичності важливими є такі шляхи: поширення використання української мови у спілкуванні, доступ до об'єктивної інформації та розвиток критичного мислення, формування національної свідомості та самосвідомості, підтримка національної гідності та протистояння будь-яким проявам національної меншовартості, впровадження реформ, подолання нетерпимості, забезпечення політичної рівності громадян та виховання молоді на основі національних цінностей. Формування національної ідентичності здобувачів освіти є багатогранним і складним процесом, який вимагає злагодженої роботи, інноваційного підходу та безперервного удосконалення освітньої системи. Успішна реалізація цієї задачі зміцнить соціальну коезію, підвищить національну свідомість та сприятиме розвитку стійкої та відкритої громадянської ідентичності.

Ключові слова: нація, національно-культурна ідентичність, національна ідея, народ, держава, громадянство.

In today's modern conditions, the analysis of identification processes and national self-awareness acquires special importance and relevance. Belief in the imminent victory of Ukraine, reinterpretation of historical facts and achievements of the Ukrainian people in the spheres of education, science and culture, encourage the study of the processes of national identity formation of the young generation of Ukrainian citizens as one of the factors of preserving the integrity of the state and its strengthening. In scientific discourse, the problem of identity is presented as interdisciplinary, as it is studied in almost all fields of social sciences and humanities. Philosophers, psychologists, sociologists, historians, culturologists, teachers, political scientists – they all pay attention to this problem. Each of the fields has its own theoretical and methodological foundations and its own specifics in the consideration of identity issues. An important aspect of the formation of the national identity of Ukrainian society, in particular among the youth, is the elevation of the prestige and role of the Ukrainian language. Therefore, the rapid changes of the modern globalized world make the problem of forming the national identity of young Ukrainian citizens relevant and exacerbate in all aspects of socio-cultural life (language, mentality, outlook, norms of behavior, socio-cultural values). For the effective formation of national and national-cultural identity, the following ways are important: the spread of the use of the Ukrainian language in communication, access to objective information and the development of critical thinking, the formation of national consciousness and self-awareness, the support of national dignity and opposition to any manifestations of national inferiority, implementation of reforms, overcoming intolerance, ensuring political equality of citizens and education of youth based on national values. The formation of the national identity of education seekers is a multifaceted and complex process that requires coordinated work, an innovative approach, and continuous improvement of the educational system. Successful implementation of this task will strengthen social cohesion, raise national consciousness and contribute to the development of a stable and open civic identity.

Key words: nation, national-cultural identity, national idea, people, state, citizenship.

УДК 342.1+159.923.2+37.091.212
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.23>

Гончарова В.І.,
вчитель початкових класів
Одеського ліцею № 55
Одеської міської ради

Леонова В.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Формування національної ідентичності серед української молоді у сучасних умовах глобалізації, з впливом різноманітних культурних течій, набуває особливої актуальності. З одного боку, зауважують сучасні українські дослідники, спостерігається розмиття культурних меж, що полегшує молоді взаємодію, визначення власного місця у соціокультурному просторі та здійснення особистих виборів. З іншого боку, внаслідок міжкультурних взаємодій і зміни ціннісних

орієнтацій виникають конфліктні ситуації. Саме тому сучасні вчені вказують на кризу національної і культурної ідентичності як на рівні окремих особистостей і соціальних груп, так і на рівні суспільства, що напряму впливає на проблеми соціалізації молодого покоління.

Важливим аспектом формування національної ідентичності українського суспільства, зокрема серед молоді, є піднесення престижу та ролі української мови. У цих умовах українська мова відображає «комунікаційну революцію» в Україні. Важливими засобами її трансляції є україномовні

фільми, серед яких особливо виокремлюються фільми іноземного виробництва з якісним українським перекладом, що відображає місцевий колорит, а також радіо, телебачення, фонографічна музика та Інтернет. Телекомунікаційні та інформаційні засоби масової інформації стали основними каналами трансмісії та джерелом необхідної для функціонування публічних інституцій інформації, а також інструментами контролю та управління суспільством в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема ідентичності розглядається у працях таких науковців, як В. Васютинський, П. Гнатенко, П. Горностаї, О. Донченко, В. Павленко, М. Слюсаревський, В. Татенко, Н. Хазратова та інші. Вони досліджують соціально-психологічні механізми та фактори формування (конструювання, трансформування) ідентичності, а також закономірності її впливу на масову політичну свідомість та поведінку [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає в осмисленні сутності процесу формування національної ідентичності української молоді, зокрема здобувачів освіти.

Методи дослідження: вивчення науково-теоретичної та методичної літератури з досліджуваної теми, аналіз, узагальнення та систематизація матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зазначене відноситься до двох основних понять у соціогуманітарних науках – «національна ідентичність» і «національна ідея», які мають глибокі корені в історичному усвідомленні. Уже у XVIII столітті сформувалися дві основні лінгвістичні традиції в застосуванні терміна «нація». У одній з них цей термін пов'язувався з поняттями «держава», «громадянство» і вказував на певну територіальну політичну спільноту. У другій традиції акцент був зроблений на етнічних і культурних особливостях, а сама спільнота представлялася як мовно-культурна. Сьогодні прикметник «національний» набуває різноманітного значення у словосполученнях, таких як «національні інтереси» та «національна політика» [3].

Під ідентичністю розуміють результат самовизначення людини або групи у соціальному контексті, що виражається у створенні образів «Я» та «Ми» та віднесенні до різних спільнот за віковими, професійними, статевими, територіальними, етнічними, конфесійними чи іншими ознаками. Сучасні уявлення про роль і місце етнічної і національної ідентичності складаються під впливом різних трактувань діалектики етносу і нації, природи національної єдності, а також різних типологій націоналізму, викликаних глобалізацією, економічними трансформаціями та розвитком засобів зв'язку, що стимулюють консолідацію різних етнічних груп [5].

Поняття етнічної ідентичності відображає спільні уявлення, що виникають у членів етнічної групи через усвідомлення спільності походження, культури, мови, традицій, території та історії. Зі свого боку, національна ідентичність, порівняно з етнічною, є більш невизначеною та розмитою конструкцією. Вона характеризується як абстрактна, багатовимірна концепція, пов'язана з різними сферами життя і схильна до численних змін. Основними рисами національної ідентичності є історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, спільна культура, єдині права та обов'язки для всіх членів спільноти, а також спільна економіка [4].

Розглядаючи національну ідентичність у контексті освітніх програм, важливо враховувати широкий спектр чинників, які впливають на її формування, зокрема культурні, історичні, соціальні та політичні аспекти. Навчальні програми, зорієнтовані на формування національної ідентичності, мають включати комплексний підхід, що враховує ці різноманітні аспекти.

Освітні ініціативи та різноманітні громадські заходи відіграють значну роль у формуванні та зміцненні національної ідентичності серед молоді України. Війна не лише випробувала стійкість українського народу, але й стала каталізатором для зміцнення відчуття єдності та національної приналежності, зокрема серед молодших поколінь [1].

У воєнний час освітні процеси часто включають додаткові заходи, які спрямовані на підтримку військових та допомогу внутрішньо переміщеним особам. Ліцеї, коледжі, університети стають місцями, де діти та молодь організують ярмарки, збір коштів, виготовлення маскувальних сіток та інші ініціативи на підтримку Збройних Сил України. Такі дії не лише допомагають зближенню та зміцненню спільноти, але й виховують відчуття гордості, відповідальності та співучасті у важливих національних справах.

Також, уроки історії та громадянської освіти у школах набувають нового значення. Вони використовуються для обговорення не лише минулих подій, але й поточних викликів, з якими стикається країна. Це допомагає учням краще розуміти ідентичність своєї нації, важливість самовизначення та роль України у світовій спільноті.

Крім того, такі діяльності, як виготовлення символічних предметів (наприклад, свічок із національною символікою), створюють зв'язки між культурною спадщиною та сучасністю, забезпечуючи засоби для вираження національної самобутності в умовах кризи.

Такі ініціативи не тільки сприяють формуванню національної ідентичності, але й відіграють ключову роль у психологічній підтримці молоді, даючи їм можливість відчувати себе частиною більшої спільноти, яка бореться за своє майбутнє та

збереження своїх цінностей. Освітні інституції та учителі в Україні активно адаптують навчальні програми, інтегруючи в них завдання та проекти, які стосуються національної історії, культури та сучасних викликів, з якими країна зіткнулася під час війни [Леончук, ОЛЕНА].

Ці дії не тільки сприяють активізації громадянської позиції молоді, але й відіграють важливу роль у формуванні стійкого національного світогляду. Учні вчать не просто академічним знанням, а й життєво необхідним навичкам, таким як критичне мислення, емпатія та здатність до самоорганізації у складних умовах. Ліцеї, гімназії та університети стають місцями, де формується нове покоління лідерів, які згодом будуть продовжувати розбудовувати країну.

Важливу роль у формуванні національної ідентичності відіграють і різноманітні волонтерські ініціативи, які організуються школярами. Вони беруть участь у зборі коштів для військових, створенні виробів для потреб армії та підтримці внутрішньо переміщених осіб. Ці дії демонструють силу та згуртованість української молоді, їх бажання внести власний вклад у захист країни.

Значне місце займають і культурні проекти, які включають вивчення і відтворення українських традицій, мистецтва, літератури. Вони не тільки сприяють збереженню культурної спадщини, але й вчать молоде покоління цінувати і продовжувати унікальні українські традиції.

Таким чином, освіта в Україні під час воєнних дій перетворюється зі стандартного академічного процесу в активну платформу для виховання свідомих громадян та лідерів нації. Це допомагає молоді не просто адаптуватися до викликів сучасності, але й активно впливати на майбутнє своєї країни.

Формування національної ідентичності є особливо актуальним у контексті подолання історичних міфів та стереотипів, особливо тих, що були нав'язані ззовні. Ініціатива онлайн-курсу «Єдина Україна: становлення національної ідентичності» спрямована на підвищення рівня обізнаності з історією України, формування активної громадянської позиції та волонтерства, що є важливим аспектом у формуванні сильної національної ідентичності.

Включення до шкільної програми предмету «Захист України», який об'єднує військово-патріотичне виховання та популяризацію історії України, є прикладом принципу активності та патріотизму. Такі ініціативи сприяють формуванню відповідального ставлення до власної країни та її історії, виховують повагу до військових традицій та здорового способу життя.

Активне використання інтерактивних методів навчання, таких як дискусії, проектна робота, рольові ігри, що залучають учнів до активної участі та допомагають краще засвоїти матеріал.

Використання цифрових платформ, як-от освітня платформа «Зрозуміло!», «Дія.Освіта», сприяє доступності навчальних матеріалів та забезпечує гнучкість у виборі форматів навчання [2].

Основною метою є формування у здобувачів освіти почуття гордості за свою країну, знання її історії, культури та значних досягнень, а також інтеграція національно-патріотичного виховання в усі аспекти шкільного життя, від уроків історії до культурних та спортивних заходів.

Важливу роль відіграють вчителі, учні, батьки, місцеві громади, науковці та представники державних інституцій. Їхня співпраця має бути спрямована на створення ефективної системи формування національної ідентичності. Управління має здійснюватися на рівнях школи, місцевої та державної влади з активним залученням громадськості. Важливою є розробка чітких критеріїв оцінки ефективності програм та моніторингу їх впровадження.

Необхідно забезпечити систематичну підготовку та підвищення кваліфікації вчителів, включаючи навчальні курси, майстер-класи та обмін досвідом. Важливим є вивчення кращих вітчизняних та міжнародних практик.

Для ефективності формування національної ідентичності в системі освіти в Україні, важливо розробити комплексний діагностичний інструментарій. Такий інструментарій дозволить оцінити рівень сформованості національної ідентичності серед учнів, визначити ефективність застосованих методів та підходів, а також ідентифікувати потенційні напрямки для подальшого вдосконалення освітнього процесу. Ось деякі приклади діагностичних інструментів: анкетування та опитування: стандартизовані анкети можуть використовуватися для збору даних про знання учнів з історії України, їх ставлення до національних символів, традицій та культурної спадщини. Опитування можуть також включати питання про особисте сприйняття національної приналежності та гордості за свою країну; фокус-групи: застосування методу фокус-груп дозволяє зібрати глибшу та більш нюансовану інформацію про сприйняття національної ідентичності учнями, їх думки та погляди щодо різних аспектів національної історії та культури; самооцінювання: інструменти самооцінювання дозволяють учням рефлексувати над власними почуттями та думками щодо національної ідентичності, визначити свої особисті цінності та відношення до спільноти; портфоліо учня: портфоліо, яке включає роботи учнів, проекти, есе, мистецькі та літературні твори на тему національної ідентичності, може слугувати важливим інструментом для оцінки рівня внутрішнього сприйняття та вираження національної приналежності учнями; тестування знань: розробка тестів на знання історії, культури та значущих символів

України допоможе оцінити інформаційний аспект національної ідентичності серед учнів; соціометричні методи: застосування соціометрії дозволить аналізувати соціальні взаємодії та відносини в класі, що може вказувати на рівень соціальної інтеграції, спільноти та взаємної підтримки, що є важливими складовими формування національної ідентичності.

Кожен із цих інструментів має свої переваги та обмеження, тому ефективна діагностика зазвичай вимагає застосування комбінації різних методів для отримання повної та збалансованої картини.

Висновки. Формування національної ідентичності має включати широкий спектр заходів: від розробки навчальних програм і підручників до організації громадських кампаній, культурних заходів, конкурсів та експедицій. Забезпечення доступності освіти та використання сучасних технологій сприятиме досягненню цілей концепції. Розроблення системи формування національної ідентичності в ліцеях, гімназіях України вимагає комплексного підходу та активної участі всіх зацікавлених сторін. Важливо створити сприятливе середовище для розвитку національної свідомості та гідності серед молодого покоління, що буде сприяти зміцненню державності та культурного розвитку країни. Розроблення системи формування національної ідентичності здобувачів загальної середньої

освіти передбачає створення умов для інтеграції національно-патріотичного виховання в усі компоненти освітнього процесу, розробку нових навчальних програм і матеріалів, що враховують найкращі вітчизняні та міжнародні практики, та залучення до цього процесу всіх зацікавлених сторін, включаючи вчителів, учнів, батьків та місцеві громади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карлова, В. В. Державотворчий потенціал національної самосвідомості: монографія; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2012. 395 с.
2. Леонова В.І., Гаркуша О. Методологічні підходи до формування національної ідентичності сучасної молоді. Всеукраїнська науково-практична конференція «Традиційні та інноваційні підходи розвитку сучасної освіти в Україні» (16–17 травня 2024 року, Одеса, КЗ ОПФК). С. 106–111.
3. Петровська, І.Р. (2017). Громадянська ідентичність: Теоретико-методологічні основи соціальнопсихологічного аналізу. Психологія І Особистість, 1(11), 53–63. <http://doi.org/10.5281/zenodo.260176>
4. Піонтковська Д. В. Особливості валентності національної ідентичності студентської молоді. Психологічні перспективи. 2014. Вип. 24. С. 263–272.
5. Піонтковська Д. В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Кам'янець-Подільський, 2017. 195 с.